

Kelemen Erzsébet

Életműportré Papp Tiborról

A nyolcvanéves avantgárd mester köszöntése a Magyar Írószövetségben

Egészen messziről kezdem. Olyan adattal, ami talán kevésbé ismert: Papp Tibor a középiskolai tanulmányait a debreceni Szent József Gimnázium jogelődjének intézményében, a Piarista Gimnáziumban kezdte. Itt az egyházi iskolák államosításáig volt diák. A gimnázium a 227 évi sikeres működés után csak 48 év múlva, 1996-ban nyithatta meg ismét a kapuit. S 2014-ben, a költészet napjára egy nemzetközileg is egyedülálló avantgárd kiállítást hoztunk létre az iskolában Papp Tibor életművéből. Az állandó tárlat megnyitása után Tibor így nyilatkozott: „Ha arra gondolok, mi történt velem, miután [...] beléptem a Szent József Gimnázium fehér folyosóinak labirintusába, az osztálytermekhez vezető járatok izgalmakkal fűszerezett birodalmába, a hajdan félelem-mentes tanítóintézmény tengeri kagylóként nyitható-zárható védőköpenye alá, ahol gyerekként megtanultam tanulni, ha arra gondolok, hogy egy avantgárd költő soha nem kerülheti el a műveinek természetéből adódó konfliktusokat, kivéve a nagyon kivételes alkalmakat, mint amilyen volt ez a költészetnap »nyitány«, akkor újra és újra erősödik bennem az a tudat, hogy igenis, amit eddig letettem az asztalra, annak volt, van és lesz értelme, még hozzá a legelöljáróbb költői művek között.”

Nem kétséges: Papp Tibor az élő avantgárd egyik legnagyobb hatású klasszikusa. Alkotásai a kortárs magyar líra egyik legjelentősebb költői életművét, a korabeli magyar poézis csúcsát jelentik. Az avantgárd permanens erejéből, a kassági örökségből és a folyton változó jelenből, a kihívásokból úgy táplálkozik, hogy a vizuális költészeti kategóriában a mozgásra, változásra mindig kész egyedi alkotói attitűddel új műfajokat teremtett és teremt. S ez a műfajteremtő alkotói attitűd, a megtalált avantgárd nyelv vizuális költeménnyé formálódása, az egészen sajátos hang már megjelenik az első köteteiben is: a *Sánta vasárnap* (1964) és az *Elégia két személyhez vagy többhöz* (1968) a klasszikus irodalom írott-beszélt nyelvén túl már a hagyományos formák dekonstruktív lebontásainak és újjáépítési mozzanatainak megjelenítői. A klasszikus forma zártságát a *Vendégszövegek 1*-ben (1972) tovább oldja, a tényleges vizuális költészet pedig a *Vendégszövegek 2,3* című kötetében (1984) jelenik meg. Itt hívom fel a figyelmet a *Műszerek, órák, jelzőkészülékek, lékek* című műre, amely a szövegírásról a képversre való áttérést, a fordulópontot jelzi. Az időhatárok feloldásával, új szövegek megjelenítésével és a szövegek papírlapon túli írásával nyitottá teszi a költő a struktúrát.

A nyitott formát kedvelő alkotói attitűdöt erősítik a „technológiai kalandok” (Derrida) is, a 20. századi médiatörténeti váltások. Az új lejegyzési rendszer közegében ugyanis megjelenik a számítógép, ami az irodalom perspektíváit is kiszélesíti. Papp Tibor számára az 1983. év jelentette az új mediális eszközzel való találkozást: a Kazincbarcikán lakó hűgának egy „familiáris” számítógépet vásárolt ajándékba, s mielőtt átadta volna, Párizsban kipróbálta, a programozás kezdeti lépéseit elsajátította. S az új médium kínálta lehetőségek felismerése nemcsak a számítógéppel generált dinamikus költeményeket hívta elő az alkotópályája során, de a statikusan megjelenő további műveket, így például az 1995-ben megjelent *Vendégszövegek 4* vizuális költeményeit is: a művek már mind számítógéppel készültek, s új poétikai formák teremődnek. Így például térversképek, térképversek, hínárvok, sorjázók, a tükrözés elvére épülő gyűrűk és spirálok, vagy a *Vendégszövegek 5*-ben (1997) megjelennek a logo-mandalák és az egysoros, ún. *Villanások* betűtipográfiai, koncept művei is.

De nemcsak a vizuális költészet képi, szövegi, formai elemeit dúsítja fel a Papp Tibor-i életmű, hanem a magyar irodalom zsánerének önéletírás-fejezetéhez is új színeket ad (*Egy kisfiú háborús mozaikja*, 2003; *Olivér könyve*, 2004; *Innen el*, 2012). Papp Tibor fiktív önéletírásnak nevezte el az események elképzelhető, de nem bizonyított, valós, mert *bármikor megtörténhetett volna* élményére építő vallomást. Új ez a megnyilatkozás abban is, hogy az eseményeket a vizualitás és a szöveg együttes ereje beszéli el. Ezáltal megteremtette a költő a magyar önéletírásnak nemcsak fiktív, de a vizuális költészettel is érintkező kuriózumváltozatát.

Az összegyűjtött versek és vizuális költemények kötete, a *Vendégszövegek (n)*, (2003) után a költő ötször öt betűvel bűvös négyzeteket is alkotott. Ahogy Tandori Dezső a szonettgyűjteményével (a *Még így sem* című kötetével) mallarméi állapotba hozta a magyar szonett műfaját – rövid idő alatt pótolva évszázadok hiányosságát –, úgy Papp Tibor is a 25×25 – *Bűvös négyzetek* című kötetével (2007) kiteljesítette a gyér számú kubusirodalmunkat. S a konkrét vers kimondhatatlanságát kimondhatóvá tette. A bűvös négyzetek mellett ugyanis klasszikus versformákkal is találkozunk a kötetben, s a mágikus négyzet szavai vendégszóként, vendégszövegeként kerülnek át a szabad sodrású verssorokba, miközben a megszokott forma konkrét versben, mintegy címszavakból felépülő verssűrítményben összegződik. A konkrét és szabad vers egyedi találkozása ez, amely elmosza a műfajok közötti határokat.

Papp Tibor a számítógépes művészetben is nemzetközileg előkelő helyre került: Alexandre Gherban az új költészet úttörőjének nevezi, akinek korszakalkotó dinamikus költeményeit elismeri minden „költészet-történelem” és minden számítógépes irodalmat taglaló írás. Ilyen alkotása a tizenhat billió hexameter és pentameter együttest generáló *Disztichon alfája* (1994) és a 2000-ben megjelent *Hinta-palinta* is, amelyben a költő a generált verseken, szövegeken kívül vizuális költeményeket

és hangverseket is létrehozott a programmal. Itt gyakran felmerül a kérdés: Egyáltalán ki a szerző? **A költő vagy a gép?** Ugyanis úgy tűnik, hogy a számítógépbe táplált szavakból és szintagmákból maga a gép generálja immár a szerzőtől önállóan a művet. Valójában a gép csak eszköz, a szerző által megtervezett program engedelmes végrehajtója. A szerzői távollétben ugyanis ott van a jelenlét: a *Disztichon alfa* több mint százötven oldalas programja, a *Hinta-palinta* lingo modellezési nyelve és forgatókönyve többéves konstruktív alkotómunka eredménye, amelyben a vers-, kép- és a hangsorok véget nem érő folyamatát pontosan meg kellett tervezni. A költő tehát a programmal „manipulálta” a médiumot: a számítógép látszólagos önállóságába beleavatkozva szerzői jelenléttel töltötte meg a dinamikus költeményt. S ezt a jelenléte formailag is megjeleníti, kikényszeríti. Hiszen például Papp Tibor a *Hinta-palintában* a hanggal nemcsak kinyitja és kitölti a teret, de hangverseinek szövegmondásában saját magát lépteti fel, illetve a megjelenő vizuális képsorban a fotójával, a pillantásával találkozhatunk. Ezzel meggyőzi a befogadót a jelenlétéről. Ugyanakkor el is bizonytalanítja. Ugyanis mielőtt azonosítanánk a szerző képét és hangját, Papp Tibor szétdarabolja a képet, elemeire szedi, majd újraelleszti, a hangot más hangokkal keveri. Ha ezt az azonosságot jelző és lebontó költői attitűdöt megértjük, vagyis a szerzői jelenléte és azt a távolléte, amelyben a helyét átadja másnak – ezzel is jelezve annak az illúzióknak lebontását, miszerint a médium által megjelenített vizuális költemény csupán a gép által, nélkülünk is létezne –, tehát ha mindezt átéljük, akkor készek vagyunk a mű irodalmi beazonosítására, a befogadásra. (De erről, a számítógépes és digitális irodalomról részletesebben is fogunk ma hallani Képes Gábortól.)

Papp Tibor egyik alapítója s mindmáig szerkesztője az első nemzetközi, csak számítógépen generált műveket közlő irodalmi folyóiratnak, a párizsi *alire*-nek is, továbbá a belga *Dialogue*-nak, a francia *d'atelier*-nek és a vizuális irodalom egyik legjelentősebb, nemzetközileg is elismert fórumának, a *Magyar Műhelynek*. A *Magyar Műhely* címlaptervei pedig nem csak önálló vizuális költeményként értelmezhetők, de ezekkel az alkotásokkal önálló műfajt is teremtett az experimentális költészeti kategóriában. Ehhez az alkotótevékenységhez kapcsolódik majd L. Simon László (ő a 102. számtól a 149. számig alkotta önállóan a borítókat), s Szombathy Bálint, a *Magyar Műhely* jelenlegi felelős szerkesztője.

S ne felejtkezzünk el arról a missziós tevékenységről sem, amelyet Papp Tibor többéves munkájával betölt: a számtalan tanulmánya mellett a kortárs irodalomkritika hiányosságait igyekszik enyhíteni az *Avantgárd szemmel* című kötet sorozatával is. (Itt szeretném felhívni a figyelmet a *Testet öltött szavak* című Papp Tibor-monográfia mellett a Hét Krajcár Kiadó által kiadott legfrissebb kötetre, G. Komoróczy Emőke az *Avantgárd kontinuitás a XX. században* című nagyszerű művére, amely a Papp Tibor-életműre is jelentősen fókuszál.)

Bohár András az *Aktuális avantgárd M. M.* című tanulmánykötetében az első magyar automatikus versgenerátort, a *Disztichon Alfát* méltatva figyelmeztet bennünket arra, hogy „időszerű honi irodalmunknak is számba venni azokat az irányokat, amelyek [...] gazdagítják a palettát” (Bp., 2002. 189.). Ilyen irányok az experimentális törekvésekhez tartozó vizuális költészeti alkotások. Viszont ezen belül is nem csupán az új utak, kezdeményezések kerülnek marginális területre az irodalomtörténet-írás vagy az esztétikai-elméleti megfontolások során, hanem ősi műfajok is. Éppen ezért Papp Tibor a frissen megjelenő kötetében, az *emlékmederben* „a modern vizuális költészet előőrseit” (Papp), a 17–18. századi vizuális formákat idézi fel műveiben.

A nyitógondolatot megerősítve tehát elmondhatjuk, hogy ennek az életműnek valóban „van, volt és lesz értelme, méghozzá a legelőjáróbb költői művek között”. Isten éltesse, Tibor! S kívánom, és a Jóistentől kérem, hogy a jelenléteddel, avantgárd útjelző tábláiddal, útmutatásaidal, tanácsaidal s nem utolsósorban az állandóan születő műveiddel sokáig gazdagíthass még bennünket!

Szerelem, 1983. Linómetszet, 310 x 255 mm. J.j.l.